

УДК 821.161.2-1.09

Левчук Т. П.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри теорії літератури
та зарубіжної літератури
Волинського національного університету
імені Лесі Українки

Перекладацька діяльність Лесі Українки в національному контексті

*Роботу виконано на кафедрі
теорії літератури та зарубіжної літератури
ВНУ імені Лесі Українки*

У статті простежено погляди Лесі Українки на переклад як джерело збагачення національної культури творами світової літератури. З'ясовано значення перекладацької діяльності у становленні творчої індивідуальності письменниці. Загально охарактеризовано внесок Лесі Українки в український переклад.

Ключові слова: переклад, світова література, оригінальна творчість, епістолярій.

Левчук Т. П. Переводческая деятельность Лесы Украинки в национальном контексте. В статье прослежено взгляды Лесы Украинки на перевод как источник обогащения национальной культуры творениями мировой литературы. Выснено значение переводческой деятельности в становлении творческой индивидуальности писательницы. Дана обобщенная характеристика вклада Лесы Украинки в украинский перевод.

Ключевые слова: перевод, мировая литература, оригинальное творчество, эпистолярій.

Levchuk T. P. Translation Activity of Lesya Ukrainka in National Context. In this article are retraced the views of Lesya Ukrainka at translation as source of enrichment of national culture with world literature's creations. Are cleared up the value of translation activity in the development of creative individuality of the writer. In general are analysed Lesya Ukrainka's contribution in ukrainian translation.

Key words: translation, world literature, original creative work, epistolary.

Постановка проблеми. Місце письменника у світовій літературі значною мірою визначається поширеністю його творів у культурі інших народів. Шляхом перекладів приходять у чужі літератури В. Шекспір, А. Данте, В. Гюго, А. Міцкевич, Т. Шевченко. Суттєвим у цьому плані є твердження літературного критика М. Бахтіна, який відзначав, що “чужа культура тільки в очах іншої культури розкриває себе повніше і глибше...” [1, 507–508].

З іншого боку, через мистецький переклад мова розвиває себе, захищає від занепаду. Насамперед перекладається те, чим пишається людство або таке, чого та чи інша національна література з певних причин не встигла витворити. Переклад прискорює інтелектуальний розвиток народу. Художній переклад постає передусім у своїй “культурній, естетичній, історичній, просвітницькій, нарешті, пізнавально-комунікативній, інформаційній ролі як універсальний засіб спілкування та взаємозбагачення народів, культур, цивілізацій, як унікальний спосіб взаємо- та самопізнання кожної нації, людської спільноти та окремої особистості...” [8, 5].

Виклад основного матеріалу. Теорія художнього перекладу постійно розвивається. Вона спирається на історію світового перекладу, яка поєднує в собі національні прояви.

У найзагальнішому плані переклад можна визначити як збереження змісту повідомлення при зміні його мовної форми [5, 4]. Таке визначення цілком прийнятне, коли ми говоримо про *усний* переклад. Із виникненням писемності розвивається *писемний* переклад, який враховує не тільки зміст повідомлення, але й певні особливості вираження цього змісту. Сьогодні усний переклад продовжує існування у вигляді *синхронного* перекладу, писемний переклад поряд з традиційними формами, які виконуються людьми, може бути *автоматизованим* (або машинним).

Види писемного перекладу характеризуються насамперед жанрово-стильовими різновидами текстів оригіналів. Так, розрізняють переклад офіційно-ділових текстів, наукових

творів, газетно-інформаційних повідомлень і публіцистики [5, 5]. Особливо складний, творчий характер має переклад художніх творів.

В. Кузьменко виділяє такі види художнього перекладу: творчий, авторський, авторизований.

Творчий – це “відтворення засобами рідної мови особливостей чужоземного літературного тексту у нерозривній діалектичній єдності його змісту і форми” [6, 10]. Як правило, автор такого перекладу не пов’язаний безпосередньо з автором оригіналу. Між ними можлива й бажана духовна спорідненість. Вони можуть належати до різних епох, поколінь, країн.

Авторський переклад – цікаве, але рідкісне явище в українській літературі. Це переклад, здійснений самим автором. Існують автопереклади таких письменників, як Г. Квітка-Основ’яненко, І. Франко, О. Кобилянська, Леся Українка, М. Вороний, М. Рильський тощо.

Авторизований переклад здійснюється перекладачем, але коректується і схвалюється автором оригіналу. На сучасному етапі авторизований переклад є обов’язковим.

У зв’язку з тим, що форма і зміст художнього твору перебувають у нерозривній діалектичній єдності, найважливішим завданням художнього перекладу є збереження цієї цілісності. Перекладач повинен не тільки правильно відтворити ідеї автора першотвору, а й відобразити спосіб художнього втілення цих ідей, передати образність оригіналу з не меншою силою, ніж це зробив його творець. Досконалим перекладом художнього твору може вважатися такий переклад, який передає ідейно-образну суть першотвору через відображення його семантико-стилістичної структури. Всі важливі складники оригіналу в їх художній цілості мають бути відтворені у перекладі.

Основний закон художнього перекладу сформулював С. Ковганюк: “Якщо хочеш гармонійно поєднати форму і зміст,

то бери зміст оригіналу, але надавай йому форми, властивої твоєї рідній мові” [4, 23].

До сказаного варто додати кілька зауважень. Насамперед потрібно пам'ятати про творчу взаємодію індивідуальностей автора оригіналу і перекладача. Талановитий перекладач скеровує власну індивідуальність на те, щоб якнайглибше зрозуміти і якнайповніше втілити засобами рідної мови оригінал. Він усвідомлює себе як провідника ідей та образів першотвору. Наступне зауваження стосується труднощів перекладу поетичних творів. Існує давня традиція прозового перекладу віршованих творів (це стосується найперше великих епічних полотен – поеми Дж. Г. Байрона “Дон Жуан”, трагедії Й.-В. Гете “Фауст”). Однак, потрібно пам'ятати, що ритміка поетичного тексту, його рими, алітерації, асонанси, які хоч і ускладнюють процес перекладу, не є зовнішніми окрасами твору, а його органічними складниками. У перекладі, як і в оригіналі, повинен розкриватися змістовий аспект поетичної форми.

Серед функцій художнього перекладу чільне місце посідає націєтворча. У цьому смислі не втратили своєї актуальності слова І. Франка з передмови до збірки “Поеми” (1899): “Передача чужоземної поезії, поезії різних віків і народів рідною мовою збагачує душу цілої нації, присвоюючи їй такі форми і вирази чуття, яких вона не мала досі, будуючи золотий міст зрозуміння і спочування між нами і далекими людьми, давніми поколіннями” [12, V, 7].

На думку Р. Зорівчак, переклади збагачують не тільки окрему літературу, але й загальну скарбницю світової культури. “А світова література є не лише сумою найкращого з національних письменств. Це – нова якість, що виникає завдяки свідомому обміну культурними цінностями між народами” [3, 52]. З іншого боку, переклад істотно збагачує самого перекладача. Р. Зорівчак ілюструє думку фактом з французької літератури – Ж. де Нерваль не написав би своїх сонетів, якби не пройшов – як перекладач –

школи Г. Гейне. Її ж пройшли й наші Леся Українка та В. Самійленко.

Відомий український перекладач М. Стріха наголошує на загальновідомій істині: при початку майже всіх нових європейських літератур стояв переклад [10, 140]. Ситуація в українській культурі відрізняється від інших європейських. Від початку ХІХ століття переклад разом із новою українською літературною народною мовою розвивався в умовах колоніального статусу. Багатовікова українська перекладацька традиція, починаючи від старокиївської доби, складалася в умовах бездержавності.

Український переклад ХІХ і ХХ століть був зорієнтований на інтелігентного читача. Він виконував не тільки інформаційну функцію (освічені люди знали кілька мов і могли читати в оригіналі), а передусім – націєтворчу.

У плані розвою національної літератури саме на теренах перекладу багато зробили М. Старицький, П. Куліш, І. Франко, Леся Українка, А. Кримський. Наступні покоління вже державної України мають справжні знакові постаті окремих періодів: М. Зеров – у двадцяті, Г. Кочур – у шістдесяті-вісімдесяті роки. Додамо до переліку такі яскраві імена як М. Рильський, М. Бажан, В. Підмогильний, Д. Павличко. Перекладачі нової доби зазнавали утисків іншого роду. Майстрів слова 1930-х років репресовано, інші емігрували. Більшість чільних майстрів післявоєнного українського перекладу (Г. Кочур, В. Мисик, Борис Тен, Д. Паламарчук, Ю. Лісняк та інші) пройшли крізь тюрми, табори й заслання, але продовжували привносити в українську літературу кращі зразки світового письменства.

Засади теорії українського перекладу закладені в критичних працях І. Франка, М. Рильського, М. Зерова... Значний внесок в українську перекладацьку спадщину зробила Леся Українка, насамперед як практик, але як і теоретик перекладу.

До перекладацької діяльності Леся Українка підходила надзвичайно серйозно. Вона наголошувала, що переклади повинні бути здійсненні на високому професійному рівні,

а для цього перекладач обов'язково повинен користуватися оригіналом, а отже і вільно володіти багатьма мовами. У листі 1889 р. до брата Михайла вона наголошувала: “вірші т р е б а к о н е ч н е п е р е к л а д а т ь з п е р ш о т в о р у , б о і н а к ш е м о ж е в и й т и щ о с ь з о в с і м д а л е к е і н е п о д о б н е” [11, X, 39]

В одному з листів Леся дякує подружжю Драгоманових за конструктивну критику її перекладів із Г. Гейне: “Я сама завжди була проти лібералізму у справі перекладу, і тільки брак техніки примушував мене уживати ліберальних способів” [11, X, 150]. Не бути ліберальною Леся Українка прагне й тоді, коли міркує про перекладну літературу для простого народу та інтелігенції. Орієнтуючись на освічених людей, перекладачі мусять розширити список чужих текстів, щоб національна література була повна. З цією проблемою прямо пов'язане питання професійного рівня тогочасних українських поетів.

Відомо, як багато значить для зростання культури вірша того чи іншого поета його перекладацька діяльність. Як перекладач, Леся Українка досягла значних успіхів. Її переклади часто можуть бути зразком проникнення в зміст і форму оригіналу й доцільності його відтворення українською мовою. У листі до М. Павлика Леся Українка турбувалася: “Біда наших українських писателів у тому, що вони більш пишуть, ніж читають, а як і читають, то все більш своє, не хотілось би з них приклад брати” [11, X, 275].

Леся Українка усвідомлювала, що розбудувати молоду українську літературу можна за умов наполегливої праці, у тому числі й перекладацькою діяльністю.

Письменниця надавала величезної ваги перекладам на українську мову творів світової літератури. Її перекладацька діяльність розпочалася в юні роки. Становлення Лесі Українки як перекладача відбувалося під цілеспрямованим наглядом Олени Пчілки.

У становленні українського перекладу значну роль відіграли не тільки словниковий гурток Гната Житецького або літературний гурток Володимира Самійленка, але й

молодіжне літературне угруповання “Плеяда” (інші назви – “Література”; “Літературна громадка”), засноване в Києві 1888 р. Молодіжне угруповання було створене за аналогією до однойменної французької поетичної школи доби Відродження за сприянням Олени Пчілки, М. Лисенка, М. Старицького. У спогадах учасника “Плеяди” М. Славинського містяться важливі уточнення про роль Олени Пчілки, що керувала гуртком згідно з чітко окресленим планом: “Насамперед, вона явно хотіла скласти літературне українське оточення для своєї дочки Лесі... По-друге, вона поставила собі мету надати молодим літературним київським колам більш європейського характеру, відтягуючи їх тим самим від перебільшених російських впливів... Олена Пчілка поширювала серед молоді знайомство з європейськими літературами, заохочувала кожного з них, хто знав хоч якусь європейську мову, перекладати поезію і прозу світових майстрів і прикладала всіх зусиль, щоб ті переклади виходили якнайкраще” [9, 337–338]. Гурток проіснував до 1894–1895 рр. Олена Пчілка (Ольга Петрівна Косач, 1849–1930), яка ще на початку 1880-х рр. опублікувала (фактично, всупереч Емському акту) дві книжки своїх перекладів з М. Гоголя – “Весняної ночі” (Київ, 1880) та “Записки причинного” (Київ, 1881) і яка згодом, у 1900-х – 1910-х рр. надрукувала цілу низку своїх перекладів із творів Овідія, Дж. Свіфта, В. Гюго, А. Міцкевича, Ю. Словацького, О. Пушкіна, М. Лермонтова, Й.-В. Гете, Ф. Шіллера, Г. Гейне, Г. Х. Андерсена, Ф. Брет Гарта, Г. де Мопассана, Л. Толстого, Ф. Тютчева, О. Уайльда і того ж М. Гоголя – “Заворожене місце” і “Одружіння” (обидва видання 1909 р.), ретельно добирала учасників угруповання: “Були в ньому члени, тісно з ним зв’язані, були й такі, що той зв’язок відчували мало. Всі, однаке, були не випадкові, а вибрані наперед самою Оленою Пчілкою і до того такі, що тим чи іншим виявили себе в тодішньому українському літературному світі... Праця гуртка велася більш-менш отаким чином: Олена Пчілка, що була, можна сказати, головним редактором, дбала про те, щоб

якомога не допускати на сходини речей, що не були ще як слід оброблені. Для того вона звичайно на початку конферувала з окремими авторами чи їх групами, коли вони вели спільну працю, як, наприклад, Леся Українка зі мною. Вона детально обговорювала з нами, виправляла, коли вони на це годилися, іноді примушувала й переробляти, і лише після того пускала їх на сходини для читання. На сходинах читані твори ще раз проходили через сито критики, часто дуже гострої, але завжди приятельської” [9, 338–339].

Засади київської “Плеяди” акцентували на спадкоємності традицій високого мистецтва, шукаючи елітарні шляхи для розвитку української літератури. Водночас представники угруповання поєднували орієнтації на західноєвропейську культуру з національними цінностями. Леся Українка наголошувала: “..ми відкинули назву «українофіли», а звемось просто українці...” [11, X, 86].

До учасників “Плеяди”, які посіли помітне місце в історії українського перекладу, належать Леся Українка, її брат Михайло Обачний (Косач, 1869–1903), Людмила Старицька-Черняхівська (1868–1941), Максим Славинський (1868–1945), Олександр Черняхівський (1869–1939), Олександр Лотоцький (1870–1939), Іван Стешенко (1873–1918), Володимир Самійленко (1864–1925), Валерія О’Коннор-Вілінська (1866–1930), Віталій Боровик (справжн. – Боровиков, 1864 – після 1938), Євген Тимченко (1866–1948). Без сумніву, однією з найяскравіших зірок у цьому перекладацькому сузір’ї була Леся Українка.

Відомо, що перекладацька праця “плеядівців” не обмежилася сімома-вісьмома роками існування цього творчого угруповання: лише невелика частина планів “Плеяди”, зокрема планів перекладацьких, була здійснена в ці роки, проте і в наступні десятиріччя дехто з перекладачів, які пройшли “школу” творчого гурту, створеного Оленою Пчілкою, довершували задумане колись, у роки молодості. Найкраще уявлення про плани “Плеяди” дає великий лист Лесі Українки до “брата і

товариша” – Михайла Обачного від 8–10 грудня 1889 р., який, за словами І. Денисюка та Т. Скрипки, є “документ ерудиції вісімнадцятирічної дівчини” [2, 88] та засвідчує ґрунтовну літературну освіту.

Молода Леся Українка уклала значного обсягу список авторів зарубіжної літератури, твори яких необхідно перекласти українською мовою: з *англійської* – В. Шекспіра, М. де Сервантеса, Д. Свіфта, А. Теніссона, В. Скотта, Дж. Г. Байрона, Р. Бернса, Ф. Б. Гарта, Ч. Діккенса, Г.-У. Лонгфелло, Т. Мура; з *німецької* – Й. Ф. Шіллера, Й. В. Гете, Г. Гейне; з *російської* – С. Пушкіна, Ю. Лермонтова, Л. Толстого, І. Тургенєва, Н. Щедрина (М. Салтикова), М. Некрасова, М. Гоголя («майже весь перекладений»), В. Гаршина, С. Надсона, Гончарова, Достоевського, Короленка, Крестовського (Н. Хвоцинська), Г. Мачтета; з *французької* – Вольтера, Ж.-Ж. Руссо, П. де Бомарше, А. де Шеньє, П.-Ж. Беранже, мадам де Сталь, В. Гюґо, Жорж Санд, А. де Мюссе, П. Бурже*, Г. Флобера, О. де Бальзака, Т. Готьє, А. Доде, А.-Р. Лесажа*, Ф. Коппе, Л. де Лілля; з *польської* – А. Міцкевича, Б. Пруса, Г. Сенкевича, Ю. Словацького, Тоедора-Томаша Єжа (З. Мілковського), Владислава Сирокомлі (Л. Кондратовича), Ю. Б. Залеського, І. Красіцького*, Ю.-І. Крашевського, А. Мальчевського, Ю. У Немцевича*, Е. Ожешко, з *італійської* – Ф. Петрарки, К. Гольдоні*, Д. Леопарді.

У листі Леся з пам’яті вказувала конкретні твори. Прізвища авторів, чиїх творів вона не могла назвати, ми позначили *; перелік письменників згрупували за мовою, якою написані їхні твори, підкреслюючи володіння цими мовами Лесею Українкою.

Перекладацька праця Лесі Українки тривала близько двадцяти п’яти років. “Хронологія її робіт у царині перекладу, – зазначає М. Москаленко, – певною мірою проливає світло на те, що реально означав і яке місце займав художній переклад у творчому контексті Лесі Українки” [7, 193].

Навіть з побіжного огляду перекладів Лесі Українки впадає в око те, що значну більшість з них вона зробила до 1901 р., причому це стосується насамперед поетичних перекладів. Велика віршована драматургія Лесі Українки починається з “Одержимої” (1901) та “Вавилонського полону” (1903) і закінчується “Камінним господарем” (1912) і “Оргією” (1912–1913). Співвіднесеність хронології перекладацького доробку Лесі Українки з її оригінальною творчістю дала можливість М. Москаленку прийти до висновку, “що переклади Лесі Українки – це її робоча й творча лабораторія, в якій можна вбачати витoki світових тем її зрілої поезії і драматургії, підготовчий етап для найвищих досягнень її драматичної творчості” [7, 197]. Сумнівно, що художній переклад міг би стати самодостатньою літературною діяльністю Лесі Українки, але без цієї творчої лабораторії годі уявити сформовану письменницю. Леся Українка черпала з перекладацької праці необхідні їй історико-культурні матеріали та стильові ресурси. Глибоке проникнення в художній світ інших митців не могло не позначитися на творчості Лесі Українки. Існують дослідження окремих перегауків і відлунь творчості чужомовних письменників в оригінальних віршах і драмах письменниці. Твори світової літератури присутні на рівні ремінісценцій, алюзій, точних перекладів. Так, герої “Блакитної троянди” цитують Шекспіра, головна героїня Любов Гощинська декламує кілька рядків з монологу Джульєтти в перекладі Лесі Українки. Леся Українка переклала вірш С. Надсона “Про любов твою, друже, я марив не раз...” і вклала його в уста Ореста Груїча. Ще один переклад з італійської – “Пісня флорентійська”, що датується, ймовірно, 1898 р., – Леся Українка зробила для своєї драматичної поеми “У пущі”. Пісню наспівує Річард, ліплячи статую індіанки, але з 12 її рядків в остаточний текст поеми увійшли тільки дев’ять. Це тільки приклади прямого тестового введення власних перекладів у власні ж художні твори. Крім того, Леся Українка охоче послуговується словесними формулами письменників світової літератури, цитує їх в епістолярії.

Висновки. До перекладацької діяльності Леся Українка підходила надзвичайно серйозно. Вона наголошувала, що переклади повинні бути здійсненні на високому професійному рівні, а для цього перекладач обов'язково повинен користуватися оригіналом, а отже, вільно володіти іноземними мовами. У власних перекладах Леся Українка керувалась основним законом художнього перекладу – надати змісту оригіналу форми, властивій своїй рідній мові. На досягнення цієї мети були спрямовані засоби еквіритмічного (відповідність метрики перекладу метриці оригіналу) та еквілінеарного (відповідність строфіці оригіналу) перекладу. Леся Українка усвідомлювала, що розбудувати молоду українську літературу можна за умов наполегливої праці, в тому числі й перекладацькою діяльністю.

Література

1. Бахтин М. Литературно-критические статьи / Михаил Бахтин. – М.: Искусство, 1986. – 445 с.
2. Денисюк І., Скрипка Т. Дворянське гніздо Косачів / Іван Денисюк, Тамара Скрипка. – Л.: Академічний експрес, 1999. – 269 с.
3. Зорівчак Р. І ще про переклад як націєтворчий чинник / Роксолана Зорівчак // Урок української. – 2005. – № 1–2. – С. 52–54.
4. Ковганюк С. Практика перекладу / С. Ковганюк. – К.: Дніпро, 1968. – 274 с.
5. Коптілов В. Теорія і практика перекладу : Навч. посібник / Віктор Коптілов. – К.: Юніверс, 2002. – 280 с.
6. Кузьменко В. Про види художнього перекладу... / В. Кузьменко // Всесвітня література в середніх навчальних закладах України. – 1998. – № 6. – С. 10–13.
7. Москаленко М. Нариси з історії українського перекладу / Михайло Москаленко // Всесвіт. – 2006. – № 7–8. – С. 192–206.
8. Москаленко М. Тисячоліття : переклад у державі слова / Михайло Москаленко // Тисячоліття. Поетичний переклад України-Русі. – К.: Дніпро, 1995. – С. 5–38.
9. Славинський М. Заховаю в серці Україну [текст] : Поезія. Публіцистика.

- Спогади / Максим Славінський. – К. : Юніверс, 2002. – 416 с.
10. Стріха М. Український переклад: між літературою і націєтворенням (до постановки питання) / Максим Стріха // Сучасність. – 2003. – № 3. – С. 140–145.
11. Українка Леся. Зібрання творів у дванадцяти томах / Леся Українка. – К. : Наук. думка, 1975–1979.
12. Франко І. Зібрання творів у 50-и томах / Іван Франко. – К. : Наук. думка, 1976–1986.

УДК 811.112.2'25:811.112.2'38

Бондарук Л. В.,

кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри романських та класичних мов
Волинського національного університету
імені Лесі Українки

Відтворення мовностилістичних особливостей драми М. Метерлінка “L’Intruse” у перекладах Лесі Українки і М. Мінського

*Роботу виконано на кафедрі романських
та класичних мов ВНУ імені Лесі Українки*

У статті проаналізовано перекладацькі стратегії трансляції символічного образу на матеріалі драми М. Метерлінка “L’Intruse” та її українського перекладу, здійсненого Лесею Українкою, та російського перекладу, здійсненого М. Мінським та Л. Вількіною.

Ключові слова: символічний образ, символізм, трансляція, компаративна парадигма, адекватність перекладу.

Бондарук Л. В. Отображение языковостилистических особенностей драмы М. Метерлинка “L’Intruse” в переводах Леси Украинки и М. Минского. В статье анализируются переводческие стратегии трансляции символічного образу на матеріалі драми М. Метерлінка “L’Intruse” и ее украинского перевода, сделанного Лесей Украинкой, и русского перевода, сделанного Н. Минским и Л. Вилькиной.

Ключевые слова: символічний образ, символізм, трансляція, компаративная парадигма, адекватность перевода.